

12.10.14

במהלך ארבע השנים האחרונות הגיעו להכרעתו של בית המשפט העליון שלושה ערעורים על הרשעות של בית המשפט המחוזי המתבססות על זיכרונות של התעללות מינית בילדות, לגביהם נטען כי הודחקו ושוחזרו רק שנים רבות מאוחר יותר. במקרה אחד הערעור התקבל, ובשניים האחרים, האחרון שבהם לפני כחודש, הערעור נדחה. המקרים האלה מעלים סוגיה עקרונית, והיא, האם עדות המבוססת על זיכרון מודחק-משוחזר לכאורה של טראומה עומדת ברף הנדרש מראיות משפטיות כדי שתתקבל כמהימנה. כחוקרים בתחום מדעי הנפש, המוח וההתנהגות, שמומחיותנו המחקרית בתחומי התפיסה, הזיכרון והשיפוט האנושי, וחלקנו אף עוסקים בטיפול קליני ובבעיות של טראומה נפשית, אנו מבקשים להביא בפני ציבור המשפטנים והציבור כולו מספר נקודות המתייחסות לסוגיה חשובה זאת, המבוססות על הידע המקצועי שלנו ועל מחקרים מדעיים.

התעללות מינית בילדים/ות היא תופעה מזעזעת ובלתי-נסלחת. נפגעי התעללות מינית בילדות נמצאים בסיכון גבוה לפתח תסמינים חריפים של מצוקה נפשית, כולל תסמינים המכונים בשפה המקצועית 'תסמונת של עקה פוסט-טראומטית'. קיימות עדויות לפיהן נפגעי התעללות מינית בילדות נוטים לפעמים לא לחשוב ולא לדווח על ההתעללות לאורך הרבה שנים (למרות שהם מודעים לעצם קיומה) בשל גורמים שונים, כגון בושה, חשש שמא לא יאמינו להם, או תלות מתמשכת במתעלל. במקרים אלו אין מדובר בזיכרון מודחק ששוחזר אלא בזיכרון רציף אשר הנפגע/ת דווח/ה עליו בחלוף זמן, ולגבי עצם קיום התופעות האלו אין מחלוקת.

מאידך, קיימת מחלוקת עמוקה בקהילת מדעני הנפש, המוח וההתנהגות לגבי האפשרות שאירוע טראומטי, כגון התעללות מינית, יימחק לחלוטין מהזיכרון האוטוביוגרפי המודע אך יחזור ויעלה לתודעה לפתע כעבור מספר שנים. מחלוקת זאת מוזנת על ידי ממצאים רבים המעוררים ספק ממשי בקיום מצבים כאלה ומצביעים על האפשרות החלופית של זיכרון כן אך כוזב. באופן כללי, מחקרים רבים ומגוונים מצביעים על אופיו הקונסטרוקטיבי של הזיכרון האנושי, כמערכת שלא רק משמרת אירועים שהתרחשו בעבר אלא גם מייצרת זיכרונות חדשים ומעוותים. בפרט, מחקרים רבים מראים שניתן, בתנאים המתאימים, ליצור אצל אנשים זיכרונות של אירועים שלא התרחשו כלל וכלל, ושלפעמים האנשים ידווחו על פרטים ספציפיים לגבי האירועים האלו (שכלל לא התרחשו) בדרגה גבוהה של ביטחון.

על בסיס האמור לעיל, הוצע הסבר חלופי לתופעה הכללית של זיכרון מודחק-משוחזר של אירוע טראומטי, לפיו מדובר בזיכרון כן אך כוזב – זיכרון שיכול להיבנות בגין סוגסטיה מצד מטפל (כגון פסיכיאטר, פסיכולוג, מנחה קבוצת טיפול וכו') או בשל אוטוסוגסטיה. מקרים כאלו מדווחים בספרות המקצועית וקיומם מבוסס מחקרית. נראה שדי בסוגסטיה זו כדי ליצור לעתים אשליית זיכרון, במיוחד כאשר היא מציעה הסבר לסבלו של המטופל בדמות מקרה נעלם בעברו שהוא עצמו אינו אשם בו.

יתרה מכך, קיימת הסכמה רחבה כיום, גם בקרב אלו המאמינים שתופעת הזיכרון המודחק-משוחזר היא אפשרית, על שתי נקודות בסיסיות:

1. אין כיום שום דרך אובייקטיבית המאפשרת להעריך את מידת המהימנות של זיכרונות מודחקים-משוחזרים, לא ככלל ולא בפרט, כאשר עומד על הפרק דיווח ספציפי. זאת משום שלא ידוע שיעור הטעות באבחון, וסביר להניח על בסיס מיטב הידע בתחום שהוא יהיה גבוה.
2. לא ניתן להסתמך על קיומם של סימפטומים נפשיים מכל סוג שהוא, כולל לא כאלו של תסמונת עקה פוסט-טראומטית, כראיה לכך שעבירת המין שנחזתה להיות משוחזרת בזיכרון אמנם בוצעה. זאת משום שמחקרים רבים מצביעים על כך שסימפטומים מעין אלו יכולים להיגרם כתוצאה מטראומות אחרות או אף מעצם האמונה שטראומה אכן התרחשה. הוא הדין בשורה של סימפטומים אחרים הנחזים לכאורה כדיאגנוסטיים, כגון חלומות על גילוי עריות, אירוע לא נדיר שנראה כי אינו מסמן דבר.

על רקע כל האמור לעיל, עמדתנו המקצועית היא זיכרונות מודחקים-משוחזרים כתופעה הם חומר לגיטימי להקשבה ועבודה במסגרת עבודה טיפולית באנשים הסובלים מתסמינים של מצוקה נפשית, אך הם עדיין רחוקים מלעמוד ב"מבחני האש" המדעיים (כביטוי של השופט חשין בפסק דין שלו בנושא ב-2003) הנדרשים בחוק כדי שעדות המתבססת על זיכרון כזה תתקבל כמהימנה בהליכים משפטיים בכלל, ובהליכים פליליים העלולים להוביל לשלילת שמם הטוב או חירותם של אנשים בפרט. באופן ספציפי:

1. אין כיום הסכמה בקהילה המדעית כי זיכרונות מעין אלו הם אמנם זיכרונות אמיתיים מודחקים.
2. קיימת אפשרות חלופית סבירה שמדובר בזיכרונות כנים אך כוזבים שנבנו מאוחר יותר.
3. אין כיום כלים מדעיים או קליניים המסוגלים לזהות זיכרון מודחק-משוחזר (לכאורה) ספציפי כאמיתי או ככוזב ובוודאי שאין כל מידע על שיעורי הטעות בזיהוי כזה.

בהתייחס לנקודה האחרונה, מעמדם כראייה של זיכרונות מודחקים-משוחזרים אינו שונה ממעמדן של בדיקות פוליגרף. למעשה, ככל שניתן להעריך, מהימנותם בוודאי אינה עולה על זו של בדיקות פוליגרף, אשר כידוע אינן קבילות כראיה בהליכים משפטיים במשפט הישראלי, משום שגם תקפותן לא נקבעה מעולם באופן מדעי. אנו סבורים שכדי למנוע טעויות קשות של הסתמכות על ראיות שאינן עומדות בסטנדרטים בסיסיים של מהימנות מדעית, על המופקדים על כך לבחון שנית את ההסתמכות על זיכרונות מודחקים כראיה קבילה על בסיס מדעי.

בברכה,

(על פי סדר א-ב):

פרופ' דניאל אלגום	פרופ' דומיניק לאמי
פרופ' מירב אחישר	פרופ' נירה ליברמן
פרופ' רות בייט-מרומ	פרופ' מריו מיקולינסר
פרופ' בני בית-הלחמי	פרופ' נחשון מירן
פרופ' גרשון בן-שחר	ד"ר ענת מריל
פרופ' מיה בר-הלל	פרופ' דוד נבון
פרופ' יאיר בר-חיים	פרופ' מישל סלואן
פרופ' גיל גולדצויג	פרופ' מרילין ספר
פרופ' מורי גולדשמיט	פרופ' חיים עומר
פרופ' גיל דיזנדרוק	פרופ' עדנה פואה
ד"ר נורית גרונאו	ד"ר עינת פיינסקי
פרופ' צ'רלס גרינבאום	פרופ' יהושע צאל
פרופ' ראובן דר	פרופ' סימון צורי-שמאי
פרופ' יונתן האפרט	פרופ' יוסף צלגוב
פרופ' אבישי הניק	פרופ' אשר קוריאט
פרופ' אלי וקיל	פרופ' דני קורן
פרופ' דן זכאי	פרופ' רותי קמחי
ד"ר ערן חיות	פרופ' יעקב רופא
פרופ' רן חסין	פרופ' אילנה ריטוב
פרופ' יונה טייכמן	פרופ' אשכול רפאלי
פרופ' אלדד יהיעם	פרופ' אבי שגיא-שוורץ
פרופ' אשר כהן	פרופ' שלום שוורץ
פרופ' דניאל כהנמן	פרופ' איווה גלבווע-שכטמן
	פרופ' מאיה תמיר